

1949 – פרשת "הטבח בכפר חולא"

מאת: סרן רותם קוגן, סניגורית צבאית במחוז הדרום וזרוע היבשה, הסניגוריה הצבאית

במהלך מלחמת העצמאות, בחודש אוקטובר 1948, השתלטו חיילי חטיבת כרמלי על כפר חולא בדרום לבנון. בין ה-31 באוקטובר ל-1 בנובמבר 1948, ריכזו החיילים, ובראשם סגן ראשון שמואל להיס, עשרות גברים לבנונים שהתגוררו בכפר בתוך אחד הבתים. אז החלו החיילים לירות לעבר הבית, פוצצו אותו כשהתושבים הלבנונים בתוכו וגרמו למותם של עשרות אנשים. האירוע הוביל להעמדתו של להיס לדין באשמת רצח. פרשה זאת הולידה בשנת 1949 את אחד מפסקי-הדין החשובים של בג"ץ בנוגע לדין הצבאי.

רקע עובדתי

במהלך שנת 1948, בשלהי מלחמת יום העצמאות, התנהל מבצע "חירם" בחזית הצפונית. מבצע בזק שנמשך כ-60 שעות, במסגרתו כבש צה"ל, באופן זמני, חלקים מדרום לבנון. היה זה המבצע הצבאי האחרון שהתרחש בחזית הצפונית במלחמת העצמאות. במבצע נטלו חלק חטיבות 7, 9, גולני וכרמלי. במהלך המבצע השתלטה חטיבת כרמלי על 14 כפרים לבנוניים, וביניהם כפר חולא.

ביום 31 באוקטובר 1948, ריכזו חיילי החטיבה תושבים מהכפר בתוך אחד הבתים. ביום שלמחרת, ירו החיילים לעבר התושבים שהתגודדו בבית ופוצצו אותו על יושביו. כתוצאה מהאירוע נהרגו כ-33 תושבים לבנוניים.

בזמן האירוע, שימש סגן ראשון שמואל להיס כמפקד הפלוגה. ביום 12 בנובמבר 1948 נעצר להיס וביום 2 בדצמבר 1948 הוגש כנגדו כתב אישום באשמת רצח בבית הדין הצבאי.

ההליך המשפטי

בכתב האישום שהוגש נגד להיס יוחסו לו שתי עבירות רצח, האחת על כך שביום 31 באוקטובר 1948 הוא וחייליו הרגו 18 תושבים לבנוניים מהכפר חולא, והשנייה על כך שביום 1 בנובמבר 1948 הם הרגו 15 תושבים נוספים.

המשפט התנהל בבית הדין הצבאי המיוחד בחיפה. כבר בדיון הראשון, טענו סגוריו של להיס כי לבית הדין אין סמכות להעמיד את להיס לדין פלילי, זאת מכיוון שהחוק לא מקנה סמכות לאכוף עבירות שבוצעו מחוץ לגבולות מדינת ישראל, והמעשה נעשה מחוץ לאזור שיפוט של בית הדין. בית הדין דחה את הטענות על הסף, בתגובה פנו סגוריו לבית המשפט העליון ביושבו כבג"ץ, בטענה שבית הדין הצבאי אינו מוסמך לדון באישום נגד להיס, ועל כן יש לבטל את ההליכים נגדו ולשחררו ממעצר.

בדיונו של בית המשפט העליון נדונו שלוש סוגיות משפטיות: הראשונה, האם בתי הדין הצבאיים כפופים להחלטותיו של בג"ץ; שאלה זו לא הייתה בלב המחלוקת, אך נוכח הערות בית הדין הצבאי, החליט בג"ץ לשים דגש גם על עניין זה; השנייה, האם על בג"ץ לדון בבקשה של להיס או שמא לדחותה על הסף, שכן דרישתו כי בג"ץ יתערב במשפט הפלילי שהתנהל כנגדו עלול לפתוח פתח לכך שכל נאשם בבית דין צבאי יפנה בכל עת לבג"ץ, גם במהלך משפטו; השלישית, האם לבית הדין הצבאי המיוחד יש סמכות לדון את להיס על מעשים שבוצעו מחוץ לגבולות מדינת ישראל. קרי,

האם הסמכות המוענקת לבית הדין הצבאי היא סמכות פרסונאלית ואקס-טריטוריאלי, כפי שטענו המשיבים, או סמכות טריטוריאלי בלבד, המוגבלת לגבולות המדינה, כפי שטענו סגוריו.

השופט ש"ז חשין פסק, כי בתי הדין הצבאיים הם חלק ממערכת בתי המשפט, ומשכך, בראי המשפט האנגלי, יש לקבוע כי בתי הדין הצבאיים, כמו בתי הדין האזרחיים, כפופים להחלטותיו של בג"ץ.

שנית, נקבע כי כאשר עותר טוען שבית משפט פועל בחוסר סמכות, הרי שיש בכך טענה לפגיעה חמורה בזכויותיו ועל כן בג"ץ לא ידחה את הבקשה על הסף ללא דיון בטענה.

שלישית, ולגופה של הטענה בדבר חוסר הסמכות של בתי הדין הצבאיים לדון בעבירות שבוצעו מחוץ לתחומי מדינת ישראל, קבע השופט שיש לדחותה. כלומר, לבתי הדין הצבאיים ישנה סמכות פרסונאלית כלפי משרתי צה"ל שמקנה להם החוק, ועל כן קמה להם הסמכות לשפוט את להיס.

ביום 31 באוקטובר 1949, הגיע לסיומו ההליך המשפטי בבית הדין הצבאי המיוחד. להיס זוכה, מחמת הספק, מעבירת רצח אחת והורשע בשניה, הוא נדון ל-7 שנות מאסר. להיס הגיש ערעור לבית הדין הצבאי לערעורים, אשר הותיר את ההרשעה על כנה, אך הקל בעונשו לשנת מאסר אחת בלבד. ביום העצמאות בשנת 1950 הורה נשיא המדינה דאז, חיים ויצמן, על קיצור עונשו של להיס. בשנת 1955 קיבל חנינה מנשיא המדינה, דבר שאפשר לו, בין היתר, להיות מוסמך כעורך דין כבר באותה השנה. כפי שניתן ללמוד מהמסמכים המשפטיים ומהעיתונות היומית, חנינה זו ניתנה עוד בזמן שנדון ערעור בקשר לפסק הדין של בית הדין הצבאי המיוחד.

<h2>הקצין להיס חונן ע"י הנשיא</h2> <h3>נידון לשנתיים מאסר באשמת הריגת ערבים</h3>	
בעוד שערעורו של סגן שמואל להיס נגד פסק-הדין של בית-הדין הצבאי שדן אותו למאסר שנתיים באשמת גרימת מותלערבים בכפר חולה שבלבנון. מתברר בבית-הדין העליון, נתקבל אתמול מכתב למוכיר בית-הדין העליון בירושלים מאת ב"כ המערער	עוה"ד גייגר בחיפה, כי הוד מעלתו נשיא המדינה חנן את הסגן וביטל את המאסר. בעקבות הודעה זו ביטל אתמול בית-הדין העליון את הצו על תנאי שהוצא בזמנו נגד הרמטכ"ל, נשיאות בית-הדין הצבאי העליון ופרקליט הראשי של הצבא.

קטע עיתונות בקשר לפרשה מעיתון "הבקר", 19 במאי 1950

בהמשך, בשנת 1978, נבחר להיס לכהן כמנכ"ל הסוכנות היהודית. בחירתו למנכ"ל הסוכנות נעשתה על ידי חבר הנאמנים של הסוכנות בירושלים בוועדה שהוקמה לצורך בחירת המנכ"ל. מאחר שמדובר בתפקיד ציבורי וחשוב, הדבר הוביל לפולמוס ציבורי סביב בחירתו, על רקע מעורבותו באירוע בכפר חולה אך המינוי לא בוטל.

חשיבות הפרשה

פרשת חולא הינה חלק משורת אירועים פליליים שהתרחשו במהלך מלחמת העצמאות, והובילו להעמדתם לדין של חיילים וקצינים. משפטו של להיס ומשפטים דומים מאותה התקופה, לימדו על הלך הרוח במלחמת יום העצמאות ולאחריה, בדבר הלגיטימציה לשפוט חיילים וקצינים בגין מעשים חמורים שנעשו בזמן לחימה. הפרשה גם מלמדת על מיקומה של מערכת אכיפת החוק הצבאית, כבר בשנים הראשונות להקמת המדינה.

לפרשה חשיבות גם בקביעות השיפוטיות – שאושרו על ידי בית המשפט העליון – כי אין ספק לגבי תחולת הדין על חיילי צה"ל בשעת לחימה, לגבי תוקף האיסור על פגיעה באזרחים בלחימה ולגבי תחולת דיני הצבא על חיילים, גם כשהם פועלים מחוץ למדינת ישראל. אותן קביעות הן משום אבני יסוד בעשייתנו כיום.

מדוע בחרתי בנושא?

בתפקידי אני עוסקת במשפט הפלילי בצה"ל, ופרשת כפר חולא מסמלת בעבורי את אחד האירועים המרכזיים בתהליכי הקמתה וביסוסה של מערכת אכיפת הדין בצה"ל. ללימוד הפרשה ניגשתי מתוך סקרנות בקשר להליך, שהתפרסם מאוד בתקופתו. התרשמתי במיוחד מרמת העיסוק המשפטי בפרשה, שהגיעה עד לבית המשפט העליון, ומהעובדה שהתביעה הצבאית ובתי הדין הצבאיים נדרשו באותו מקרה לדון בסדרת שאלות מכוונות, כבר בשלב מוקדם ביותר בשיטתנו המשפטית.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות המפורטים להלן:

- בג"ץ 27/48, שמואל להיס נ' שר הביטחון ואח', פ"ד ב 153 (1949).
- צבי ענבר מאזיניים וחרב: יסודות המשפט הצבאי בישראל, 2005.
- זיו בורר "משפטיים בלחימה - מי צריך אותם בכלל?", משפט וביטחון לאומי - סוגיות נבחרות, 45 (פנינה שרביט ברוך וענת קורץ, עורכות, 2014) (<https://ssrn.com/abstract=2417167>)
- צבי ענבר "הפרקליטות הצבאית – היבטים היסטוריים", משפט וצבא 15, התשס"א.